

под науч. Ред В.С.Автономова. – М.: Изд. Института Гайдара, 2011. – 416 с.

3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ. – 4-е изд. – М.: «Дело Лтд», 1994. – 720 с.

4. С.Подолінський. Вибрані твори / Упоряд. Л.Я.Корнійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 328 с.

5. Туган-Барановский М. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. – М.: Наука; РОССПЭН, 1997. – 574 с.

6. Письма М.И.Туган-Барановского А.А.Кауфману...// Неизвестный М.И.Туган-Барановский. – СПб.: Нестор-История, 2008.

7. Туган-Барановский М. Основы политической экономии . – 3-е изд., перераб. – Пг.: Изд-во «Право», 1915. – 1X, 593 с.

Леоненко Петро Михайлович

д.е.н., професор, віце-президент, завідувач відділу теорії економіки і фінансів ДННУ «Академія фінансового управління»

МІСЦЕ ТА ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ МАРКСИЗМУ В НОВІТНІХ КЛАСИФІКАЦІЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Дослідження питань неоднозначного відношення представників різних наукових шкіл і напрямів економічної та фінансової наук до теорії К.Маркса і марксизму, на наше глибоке переконання, необхідно здійснювати з урахуванням щонайменше таких чотирьох теоретико-методологічних положень. По-перше, загальної еволюції суспільствознавчих наук, особливо їх методології. По-друге, специфіки етапів розвитку економічних і фінансових теорій. По-третє, особливостей дискусій щодо місця та змісту економічної теорії К.Маркса і марксизму в різних класифікаціях науки. По-четверте, змін в осмисленні й трактуванні марксизму в постсоціалістичних країнах. Лише з урахуванням цих положень можна переконливо пояснити ряд явищ і процесів, пов'язаних з

трактуванням марксизму в сучасних умовах. Наприклад, бум публікацій закордонних вчених про економічну спадщину К.Маркса в 1968 р. з нагоди 150-річчя народження видатного вченого і брак подібного явища в 2018 р. з нагоди 200-річчя народження великого мислителя.

Свідомо обмежуємось розглядом деяких питань окресленої вище теми лише стосовно нового етапу розвитку економічних та фінансових теорій, який, на переконання більшості зарубіжних та вітчизняних дослідників, розпочався з середини 1970–рр. Разом із тим усвідомлюємо, що цілий ряд концепцій та тенденцій, які сформувались і розвивались на попередньому етапі, увійшли до нового етапу як його складова частина. З одного боку, в країнах з ринковою економікою завершилось майже сорокарічне домінування кейнсіансько–неокласичного синтезу та відбувалось «нове прочитання», «критичне переосмислення», «перебудова», «оновлення» економічної теорії Дж. М.Кейнса. Водночас піддавалась критиці неокласична мікроекономіка та здійснювались спроби пошуку єдиного підходу для інтеграції мікро- та макроаналізу. З другого боку, завершувалось розпочате ще на попередньому етапі формування та відбувся подальший розвиток ряду нових теорій–раціональних очікувань, монетаризму, поведінкових фінансів, нової неокласики, нового кейнсійства та ін.

Специфіка суперечливого поступу економічної та фінансової наук на новому етапі полягає насамперед у тому, що він відбувається широким фронтом. Найбільш загальною характеристикою є те, що розвиваються в сукупності основні напрями науки – неокласичний, інституціонально-інформаційний, неоінституціональний, некейнсіанський, посткейнсіанський, марксистський та ін. Водночас це означає співіснування та конкуренцію різних, включаючи марксистські, теоретичних концепцій, частина яких перейшла в теперішність із минулого, тобто з попередніх етапів. Разом із тим у зв'язку з науковими революціями, відбуваються істотні зміни, по-перше, щодо домінантного становища окремих теорій, шкіл і наукових напрямів, по-друге, щодо характеру їх взаємовідносин (звичайно, розуміючи, що йдеться про теоретичні позиції представників фінансової та економічної наук), по-третє,

стосовно посилення міждисциплінарного підходу. На наш погляд, ці внутрі- та міждисциплінарні взаємовідносини необхідно розглядати в першу чергу як комплементарні, а не як конфронтаційні, потенційно конвергенційні та синтезні, а не взаємовиключні.

Принципове значення має як змістовна, так і просторова характеристика нового етапу розвитку фінансової та економічної наук. З кінця 1980-х рр. він охопив колишні соціалістичні країни, тим самим був зруйнований мур, що раніше відгороджував дві протилежні соціально-економічні системи і заважав розвитку науки в єдиному світовому річищі.

Відомий французький економіст професор Т. Пікетті з цього приводу наголошує: «Двополюсне протистояння 1917-1989 рр., очевидно, залишилось в минулому. Зіткнення комунізму та капіталізму швидше вихолощувало, ніж стимулювало, дослідження істориками, економістами і навіть філософами капіталу та нерівності. Уже давно час вийти за межі цих давніх суперечок, які на мій погляд, відобразились і в історичних працях» [1, с. 584-585]. У зв'язку з цим Т. Пікетті запропонував ряд теоретико-методологічних новацій щодо розвитку сучасної економічної науки Заходу, серед яких на першому місці перебуває необхідність посилення історичного та інституціоналістського підходів до її розвитку.

Разом із тим Т. Пікетті чітко сформулював своє відношення як до марксистського економічного вчення та його висновків, так і до змін в умовах капіталізму. «Сучасне економічне зростання і поширення знань дало змогу уникнути марксистського апокаліпсису, – пише французький дослідник, – але не змінило глибинної структури капіталу та нерівності – або принаймні змінили не настільки, як це можна було уявити в оптимістичні десятиліття після Другої світової війни» [1, с. 9].

На постсоціалістичних просторах відбулась специфічна наукова революція, яка сприяла розвитку економічних і фінансових знань, проте водночас викликала до життя чимало проблем, серед яких ще мало досліджені нові тенденції в розвитку теорій економічної та фінансової наук, парадигмальних зрушень та інших змін у теоріях. Частина з цих проблем пов'язана з переосмисленням місця і змісту

марксистської економічної науки в процесі ринкової трансформації економіки.

Постсоціалістичні країни почали зазнавати і національних, і світових економічних та фінансових криз. Знаковим явищем стала глобальна фінансово-економічна криза 2007-2009 рр., теоретична та практична реакція на неї. Кризи також стали об'єктом та предметом аналізу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників з позиції новітніх теорій.

На наш погляд, окремого розгляду (хоч би згадки) потребує також революція в галузі економічної і фінансової наук у Китаї та В'єтнамі. Вагома підстава для такого розгляду – потрібна специфіка перехідного періоду в науці і практиці. По-перше, це перехід від моделі «командно-адміністративної економіки» (точніше – моделі централізованого директивного планування та управління) до моделі ринкової економіки. По-друге, водночас це не характерний для європейських постсоціалістичних країн перехід до ринку і демократичного суспільства, а поступовий, тривалий і досить суперечливий рух до соціалістичного ринкового господарства («ринкового соціалізму») під керівним началом комуністичної партії. По-третє, це перехід від традиційного догматичного трактування марксистської економічної теорії до нового її тлумачення в умовах специфічного перехідного періоду. Ця потрібна специфіка посилює, на наш погляд, актуальність постановки питання про різноваріантність процесів ринкової трансформації економічної і фінансової систем, різноваріантність капіталізму, різноманітність трактувань марксизму.

Новітні класифікації економічної науки відображають її сучасне становище, місце та роль окремих теорій, шкіл і напрямів, включаючи й економічну теорію марксизму, їх співвідношення тощо. Часто в основу цих класифікацій покладені різні критерії. Зміст же самих складових частин класифікацій науки визначається в основному належністю їх авторів до певних наукових шкіл чи теоретичних напрямів, а отже і різними підходами до економічної теорії марксизму. В новітніх класифікаціях економічної науки (Г. Бортіса, Дж. Годжсона, К. Фрімена, К. Перес, М. Додіг, Д. Детцера, Г. Герра, О. Худокормова та ін.) поширеною є думка, що

марксистська економічна теорія, незважаючи на її певну історичну обмеженість, становить собою неперехідну історичну цінність, вона багато в чому правильно відбила глибинні закономірності суспільно-економічного розвитку. Водночас такі оцінки супроводжуються рядом застережень і зауважень, протиставленнями ортодоксальних і гетеродоксальних теорій, показом еволюції відношення вчених-економістів до марксистського вчення тощо.

В класифікації сучасної економічної науки відомого філософа економіки Д.Хаусмана (США) центральне місце відведено неокласичному магістральному напрямку (мейнстриму), більшу частину якого складають мікроекономіка, макроекономіка і економетрика. Остання розглядається як гілка одночасно прикладної статистики і економічної теорії. Магістральному напрямку протиставлені, як альтернативи, інші наукові школи і напрями, що конкурують між собою і мейнстримом. Серед них – інституціональна, еволюційна та поведінкова економічні теорії, як такі, що «поряд з неокласичною теорією займають уми сучасних економістів» [2, с. 46]. Окрім цих альтернатив Д.Хаусман розглядає також неорікардіанство, неоавстрійську школу, посткейнсіанство, попутно зауважуючи, що «спеціалісти з економічного прогнозування взагалі рідко покладаються на якусь одну економічну теорію» [2, с. 46].

При аналізі неокласичної науково-дослідної програми на основі досвіду 1970-х – початку 2000-х років американський вчений займає обережну позицію: «Важко сказати чи провальна вона, чи, навпаки, була успішною» [2, с. 43]. Дослідник аналізує економічну теорію К.Маркса, як першу альтернативу неокласиці, і правильно відзначає: «Покоління тому досить багато вчених продовжувало цікавитись марксистською економічною теорією. Хоч Маркс знаходився під сильним впливом праць Рікардо, він запропонував власний погляд на природу економічної науки та її відношення до інших суспільних наук, відмінний від думки економістів класичної та неокласичної школи» [2, с. 44]. Таким чином, вчений відмежовується від широко розповсюдженого в сучасній літературі трактування місця і ролі К. Маркса як завершувача

класичної політичної економії. Проте прикінцевий висновок Д.Хаусмана щодо історичної долі теорії К.Маркса відзначається, на наш погляд, необґрунтованою категоричністю і песимізмом.

«Після розпаду Радянського Союзу і трансформації його економіки, а також економік Східної Європи, інтерес до марксистської економічної теорії згас, – вважає Д. Хаусман. – Це досить дивно, бо економічний лад Росії та країн Східної Європи мав досить мало спільного з економічною теорією Маркса. Однак економічні теорії не здатні ширяти у повітрі над бурхливими політичними хвилями. Їх кидає цими хвилями, туди й сюди, а інколи, як і відбулось з теорією Маркса, вони йдуть на дно» [2, с. 45].

Твердження сучасного американського філософа економіки про невідповідність економічної системи соціалізму марксистській теорії не відзначаються новизною. Вони з'явилися в немарксистській літературі ще в 20-ті роки ХХ ст. Проте парадокс полягає в їх особливій популярності серед вчених у постсоціалістичних країнах в процесі ринкової трансформації останніх.

Поверховість прикінцевого висновку Д. Хаусмана про «згасання» інтересу до марксистської економічної теорії обумовлена насамперед тим, що він зроблений на основі прихильності вченого до неокласичного мейнстріму, без надання належного значення впливу на нього альтернативних йому численних наукових шкіл і теоретичних напрямів. Хоч такий підхід у сучасній економічній та фінансовій літературі Заходу став, очевидно, домінантним, але не став єдиним і безроздільно визначальним. По-перше, необхідно врахувати існування значної дискусії серед західних вчених щодо так званого «плюралізму мейнстріму», тобто співіснування різноманітності дослідницьких програм в нинішньому мейнстрімівському економісму. «Економікс ніколи не був об'єднуючою дисципліною, – вважають італійські дослідники М. Цедріні та М. Фонтана. – Одначе, контраст між фрагментацією нинішнього «мейнстрімівського плюралізму» і десятиліттями, коли багато провідних економістів мейнстріму вихваляли чесноту «імперського» відношення своєї дисципліни (побудованому на відносній міцності неокласичного

ядра), не був таким різким» [3, с. 428]. По-друге, наявність альтернативних мейнстриму шкіл і напрямів обумовлює існування й інших впливових трактувань питань взаємовідносин марксистських і немарксистських теорій. Вони представлені в таких класифікаціях науки, як «ортодоксія» і «гетеродоксія» (Дж. Годжсон, Р. Нельсон, С. Вінтер, Т. Вайскопф та ін.), «спектральний аналіз» (Г. Бортіс, С. Харкорт та ін.), виокремлення теорій фінансів і фінансових криз (Д.Детцер, Н.Додіг, Г.Герр та ін.) [4; 5; 6; 7].

Один із провідних представників інституціоналізму, прихильник класифікації науки за схемою «ортодоксія» і «гетеродоксія» професор Дж. Годжсон (Великобританія) відзначив, що намітився рух неокласичної теорії «в нечітко визначеному інституціоналістському напрямку». При цьому вчений відмічав також «важливий теоретичний внесок інших течій економічної думки – посткейнсіанства та марксизму» [4, с. 55]. На думку британського дослідника, «насправді необхідно не стільки розвивати інституціоналізм як такий, скільки синтезувати певні елементи інституціонального, марксистського і посткейнсіанського аналізу» [4, с. 55]. Науковець вважав доцільним впровадити в інституціоналізм певні ідеї марксизму щодо природи економічних систем і теорії виробництва, а також результати Дж.М.Кейнса і деяких посткейнсіанців у сфері проблем невизначеності та монетарної теорії.

У цьому відношенні показовими є структура і зміст хрестоматії з інституціональної та еволюційної теорій під редакцією Дж. Годжсона. Праці провідних представників цих теорій об'єднані в трьох розділах: 1) навчання, довіра, влада і ринки; 2) плюралізм і компаративні парадигми; 3) варіанти капіталізму [5]. У кожному з них використовуються праці К.Маркса.

Характерним прикладом зазначеного вище підходу є також погляди основоположників еволюційної теорії економічних змін Р. Нельсона і С. Вінтера, їх послідовників. З одного боку, ці відомі американські вчені відмічають, що багато недавніх спроб «формалізувати теорію марксизму були тісно зажаті аналітичним інструментарієм. В результаті віддати належне ідеям Маркса про закони економічних змін не вдалося»

[6, с.74]. Проте, з другого боку Р.Нельсон і С. Вінтер вважають ряд своїх ідей цілком спорідненими з теоріями Маркса. До них віднесені твердження, що «капіталістична організація виробництва визначає динамічну еволюційну систему і що розподіл розмірів та прибутку фірм потрібно трактувати в термінах еволюційної системи» [6, с.74].

Разом із тим американські вчені вказують на ряд важливих відмінностей між марксистською та еволюційною теоріями. Серед них найважливішою науковці вважають відмову застосовувати у своєму позитивному і нормативному аналізі теорію класів і класової боротьби.

Особливе місце в сучасних класифікаціях науки займає радикальна політична економія. За приблизно півстолітній період свого існування вона зазнала значної еволюції щодо трактування місця, ролі та змісту економічної теорії марксизму [7], проте не втратила свого зв'язку з нею.

Німецькі дослідники Н.Додіг та Г.Герр відзначають, що економічне мислення впродовж тривалого часу виробило велику різноманітність моделей, в яких розглядаються фінансові кризи та їх вплив на економічний розвиток. Ці моделі належать до різних парадигм, і навіть в межах окремої парадигми можливе існування численних теоретичних підходів.

Вирішальними критеріями для виокремлення різних груп теорій німецькі вчені обрали підходи представників цих теорій до фінансів і фінансових криз з позицій різного часового періоду – середньострокових циклів і довгострокового розвитку капіталізму на різних його фазах. У цих теоріях важливе місце відведене аналізу економічної теорії Маркса щодо циклічного розвитку капіталістичного способу виробництва. Зокрема, моделі, що відзначалися різним підходом до фінансових криз в залежності від довгострокового розвитку капіталізму на різних його фазах, включають дві підгрупи представників: 1) авторів, що працювали в марксистській традиції (Р. Гільфердінг, Р. Люксембург і П. Суїзі), та тих, хто розглядав розвиток різних історичних періодів капіталізму (регуляціоністська школа – М.Агліетта, Р. Бреттон, Р.Бойєр, школа соціальних структур нагромадження – Д. Гордон, М. Рейч, Р.Едвардс, Д. Котц та ін.);

2) посткейнсіанців (Дж. і В. Корнволл, Й. Стейндл, Х. Мінські) [8].

Таким чином, перефразовуючи відомий вислів М.Твена, можна стверджувати, що чутки про кончину економічної теорії марксизму передчасні.

1. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті / Т. Пікетті; пер. з англ. – К. : Наш формат, 2017. – 696 с.

2. Філософія економіки. Антологія / под ред. Хаусмана Д.М.: 2012. – 520 с.

3. Cedrini M., Fortana M. Just another niche in the wall? How specialization is changing the face of mainstream economics / M. Cedrini, M. Fortana// Cambridge Journal of Economics. 2018. – № 42. – pp. 427–451.

4. Hodgson M. Economics and institutions. A Manifesto for a Modern Institutional Economics, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988. – 365 pp.

5. Hodgson M. (ed.). A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics. Key Concepts. Cheltenham, UK : Edward Elgar, 2002. – 239 p.

6. Nelson R. R., Vinter S. An evolutionary theory of economic change. Cambridge, 1982. – 437 p.

7. Weisskopf T. E. Reflections on 50 Years of Radical Political Economy // Review of Radical Political Economics. 2014, Vol. 46(4) – 437-447 pp.

8. Dodig N., Herr H. Theories of Finance and Financial Crises – Lessons for The Great Recession // Working Paper. Institute for International Political Economy. – №126. – P. 1–87.